



EURECA

European Urban Ecology Academy

www.eurecaedu.eu

Projekt Erasmus+
2023-1-PL01-KA220-ADU-000153945

Lizbona Studium przypadku

Międzynarodowe spotkanie
Lizbona
6-10 listopada 2024



Spis treści

Wprowadzenie

1. Dzielnica Padre Cruz

- 1.1. Lisbon CLLD Network
- 1.2. Projekt Food Wave
- 1.3. Projekt Cyclops
- 1.4. Ekologiczne dzielnice

2. Park Leśny Monsanto

3. Miejskie rolnictwo Szkola EB Dom Luís da Cunha

4. Seminarium o Miejskiej Ekologii w Lizbonie

Podsumowanie





WPROWADZENIE

W dniach 6-10 listopada 2023 r. miała miejsce inauguracja europejskiego projektu European Urban Ecology Academy (Eureca). Spotkanie to odbyło się w Lizbonie i zostało zorganizowane przez EDU.IN - Associação para a Educação Integral - jednego z partnerów międzynarodowego konsorcjum Eureca. Zgodnie z założeniami projektu spotkanie skupiało się głównie na wizytach studyjnych z przewodnikiem i zapoznaniu się z przykładami ekologii miejskiej, które mogą stanowić przykład dobrych praktyk.

Zaproponowane przez EDU.IN przykłady dobrych praktyk i wizyty studyjne są związane z wyborem Lizbony na Zieloną Stolicę Europy (ZSE) w 2020 r. Warto zaznaczyć, że niektóre z prezentowanych rozwiązań zostały wdrożone na długo przed wyborem Lizbony na ZSE. Część tych przykładów, oprócz wymiaru ekologicznego, zawiera również silny komponent integracji społecznej oraz rozwoju lokalnego.

W ramach kilkudniowego spotkania zorganizowano trzy wizyty studyjne w różnych miejscach w mieście: Bairro Padre Cruz, Parque Florestal de Monsanto, szkoła publiczna Dom Luís da Cunha.

W każdym z tych miejsc mieliśmy okazję porozmawiać z osobą, która zaangażowana była w tworzenie tego miejsca.. Ponadto w Centrum Informacji Miejskiej w Lizbonie odbyło się sympozjum z udziałem portugalskich ekspertów.

Wszystkie wizyty studyjne odzwierciedlały różne podejścia do zagadnień związanych z ekologią miejską. Były również powiązane z Celami Zrównoważonego Rozwoju 2030 Organizacji Narodów Zjednoczonych, które są dla nas ważnym punktem odniesienia.

Przedstawiciele konsorcjum projektu Eureca na spotkaniu w Leśnym Parku Monsanto (zdj. Eureca).

1. DZIELNICA PADRE CRUZ

1.1. Lizbońska sieć CLLD (Lisbon CLLD Network)

Pierwsza wizyta miała miejsce w Bairro Padre Cruz. To dzielnica uważana za największą tego typu na całym Półwyspie Iberyjskim, liczącą około 20 000 mieszkańców i położonej w Carnide, na północy Lizbony.

Wizyta rozpoczęła się w budynku Resource Center of the Lisbon Community - Led Local Development Network, gdzie znajduje się siedziba EDUI.IN - Associação para a Educação Integral – naszego partnera w projekcie. EDU.IN jest członkiem stowarzyszonym z Lizbońską Siecią CLLD – federacją zrzeszającą około 200 prywatnych i publicznych podmiotów cywilnych, w tym władze miasta Lizbony. Zadaniem tej sieci jest realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju, obejmującej 67 obszarów i dzielnic, w których prowadzone są interwencje społeczne. Łącznie obszar ten zamieszkuje około 144 000 mieszkańców.

Lokalna Strategia Rozwoju koncentruje się na trzech obszarach: edukacja, zatrudnienie i integracja. Jej ogólnym celem jest rozwinięcie na poziomie miejskim lokalnych działań opartych na wykorzystaniu lokalnego potencjału, który łączy wsparcie finansowe, rozwój społeczny i integrację społeczną. Sieć CLLD w Lizbonie zarządza dwoma centrami: Carnide i Olaias. Każde z nich jest przestrzenią dostępną dla organizacji z różnych obszarów i wspiera realizację projektów promujących uczestnictwo obywateli i rozwój lokalny.



Centrum Carnide Resources (Zdj. Eureca).

1.2. Projekt Food Wave

[Food Wave](#) to europejski projekt, który poprzez kursy, zajęcia, spotkania i warsztaty związane z kwestiami żywności i zrównoważonego rozwoju środowiska ma na celu podnoszenie świadomości i szkolenie młodych ludzi (w wieku 15-35 lat). Projekt jest koordynowany przez miasto Mediolan i obejmuje różnorodne działania na poziomie lokalnym i międzynarodowym, z udziałem 30 partnerów z 21 miast, w tym Lizbony.

Celem projektu jest zwiększanie świadomości na temat zrównoważonego podejścia do produkcji i konsumpcji żywności w miastach oraz praca na rzecz łagodzenia i adaptacji w kontekście zmian klimatu. W Lizbonie projekt został powiązany z rozwojem i wdrażaniem społecznych ogrodów warzywnych. To zagadnienie jest szerzej opisane w dalszej części raportu (zob. 3. Rolnictwo miejskie). W centrum Carnide dach został przekształcony w społeczny ogród warzywny w ramach projektu Food Wave. Projekt jest zarządzany bezpośrednio przez lizbońską sieć CLLD.



Ogród warzywny na dachu Centrum Carnide Resources Centre roof (Zdj. Eureca).

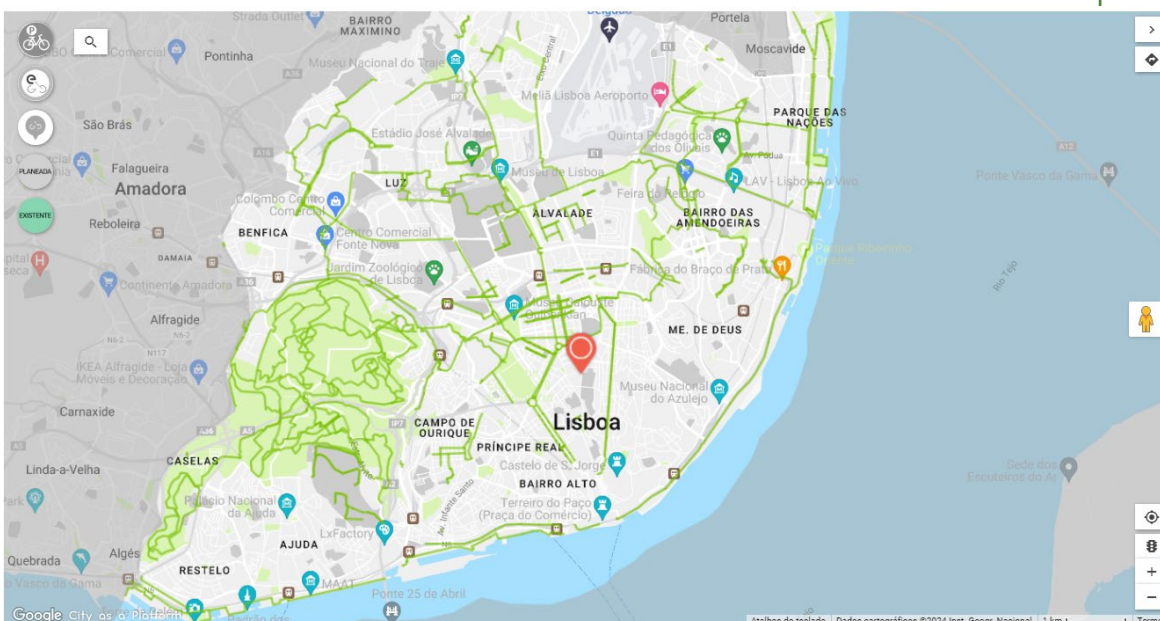
1.3. Projekt Ciclopes

Innym projektem zapoczątkowanym w centrum Carnide, a także zaprezentowanym dla konsorcjum Eureka, był projekt Ciclopes. Działanie to polega na promowanie wśród młodych ludzi korzystania z rowerów w celu aktywnej i niezmechanizowanej mobilności. Dodatkowo, projekt ma wymiar włączający i integrujący ludzi na terytorium miasta.

Lizbona jest znana jako miasto siedmiu wzgórz, ale dla Drive Impacte, organizacji koordynującej projekt, nie jest to przeszkodą. Motto działania brzmi: "Wyrównaj wzgórza. Wyrównaj uprzedzenia. Wyrównaj nierówności".

Projekt ten finansowany jest z Europejskiego Funduszu Społecznego i choć stworzony jest głównie dla dzielnic objętych programem priorytetowej interwencji społecznej, to promuje one również korzystania z rowerów w całej Lizbonie. W 2017 r. w Lizbonie było 90,5 km ścieżek rowerowych; w 2020 r., roku Zielonej Stolicy Europy, było już ich 125,8 km; a w listopadzie 2023 r. powstało 173 km i długość ścieżek nadal rośnie. Ważna jest również liczba rowerów miejskich, która również się powiększa: na dzień dzisiejszy jest około 1600 rowerów zaparkowanych w 130 lokalizacjach. Koszty użytkowania to: 25 € za karnet roczny, 15 € za karnet miesięczny, 2 € karnet dzienny.

Sieć ścieżek rowerowych w Lizbonie – mapa interaktywna
<https://www.lisboa.pt/cidade/mobilidade/meios/bicicleta/mapa-rede-ciclavel>



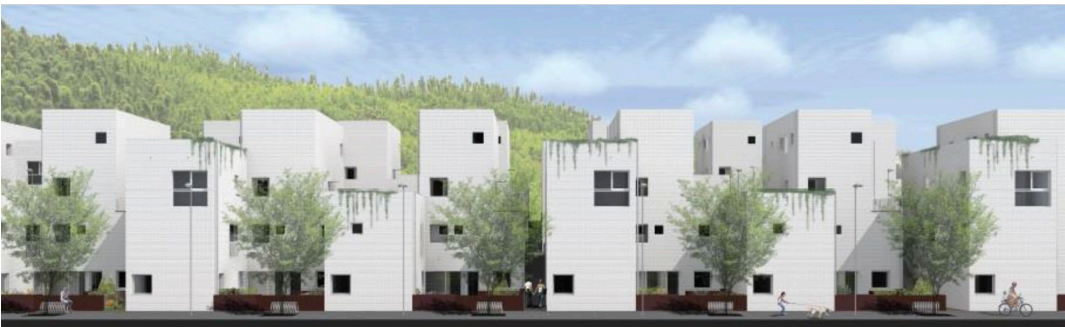
1.4. Ekologiczne dzielnice

W dzielnicy Padre Cruz można obejrzeć ekologiczne budynki z lat 40. i 60. XX wieku, które zostały przebudowane i dostosowane do nowych ekologicznych standardów. Powstają również w tym miejscu nowe ekologiczne budynki.

Spośród 67 lisbońskich dzielnic, trzy z nich są uważane za dzielnice ekologiczne: Boavista, Cruz Vermelha i właśnie Padre Cruz.

Czym się one charakteryzują?

- Dobrym standardem izolacji, który chroni przed wilgocią i przyczynia się do zmniejszenia zużycia energii;
- Panelami słonecznymi, które zapewniają ciepłą wodę dla każdego mieszkania;
- Kolektorami wody deszczowej do podlewania małych ogrodów warzywnych;
- Oknami we wszystkich kierunkach, dzięki czemu mieszkańcy mają maksymalny dostęp do naturalnego oświetlenia;
- Wykorzystanie wody z kąpeli do spłukiwania toalet.



Budownictwo ekologiczno-społeczne na osiedlu Bairro Padre Cruz, Carnide (Zdj. Rui Franco).



Oprócz budownictwa mieszkaniowego, które czyni te dzielnice wyjątkowym przykładem dbałości o środowisko, integrację społeczną i rozwój lokalny, istnieje jeszcze szereg innych innowacyjnych rozwiązań. Działania te zostały szeroko omówione podczas sympozjum z ekspertami (patrz 3. Sympozjum Ekologia miejska w Lizbonie).

Na przykład w dzielnicy Boavista w budynkach komunalnych zainstalowano technologie korzystające z energii odnawialnej, takie jak panele fotowoltaiczne podgrzewające wodę w basenie w dzielnicy. Utworzono również wydzielone szlaki dla pieszych ("PediBus") i zapewniono bezpłatny dostęp do Internetu ("Net-Verde").

Prowadzone są również działania edukacyjne, zwiększające świadomość ekologiczną wśród mieszkańców, np. program DOOBRA. Jego celem jest oszczędzanie energii elektrycznej, wody i gazu oraz promowanie lokalnego handlu. Program powstał w wyniku współpracy między Lizbońską Siecią CLLD i Adene - Krajową Agencją Energetyczną. Każdy dom uczestniczący w programie ma przypisanego mentora, który doradza w jaki sposób można oszczędzać na zużyciu energii i monitoruje odpowiednie obniżki wartości rachunków. Oprócz tych bezpośrednich oszczędności, mieszkańcy korzystają z kuponów w ramach programu OLI i wymieniają je na zakupy w lokalnych sklepach.



2. PARK LEŚNY MONSANTO

Druga wizyta w ramach projektu Eureca w Lizbonie odbyła się w Parku Leśnym Monsanto, uważanym za "zielone płuca" Lizbony. Park zajmuje powierzchnię około 900 hektarów, co odpowiada 9% powierzchni miasta.

Wizyta obejmowała prezentację powstania i rozwoju parku w Centrum Monsanto oraz wycieczkę po niektórych obszarach, szczególnie cennych ekologicznie. Przewodnikiem w Parku Monsanto był główny doradca zarządu parku - inżynier Fernando Louro Alves.

Monsanto to park publiczny utworzony w 1934 r., zarządzany przez miasto Lizbona. W 2021 r. otrzymał certyfikację gospodarki leśnej w ramach *Forest Stewardship Council*, najważniejszego globalnego certyfikatu w zakresie zgodności środowiskowej dla gospodarstw leśnych.

Park Monsanto, składający się z rozległych obszarów zróżnicowanego lasu, oferuje ogromny potencjał dla rekreacji. Jest to bardzo przyjazne miejsce. Piękne widoki na Lizbonę i rzekę Tag sprawiają, że park jest też bardzo atrakcyjny krajobrazowo.

Wizyta w Parku Monsanto (Zdj. Eureca).



Monsanto jest częścią Przestrzeni Bioróżnorodności (*Biodiversity Space*) obszaru chronionego o powierzchni około 16 hektarów, poświęconego ochronie przyrody i bioróżnorodności. Jest to wyjątkowa przestrzeń w Lizbonie, która oferuje informacje na temat historii parku, geologii, fauny i flory. Oprócz ścieżek edukacyjnych, na obszarze parku znajduje się: wieża obserwacyjna, sztuczne jezioro, mokradła z charakterystyczną im florą i fauną, dęby korkowe, stare ujęcie wody, a także centrum rehabilitacji dzikich zwierząt.

Park Leśny Monsanto jest połączony z centrum Lizbony poprzez Zielony Korytarz Monsanto. Korytarz jest częścią infrastruktury ekologicznej miasta, ma długość około 2,5 km, obejmuje obszar 51 hektarów i składa się z sieci szlaków o łącznej długości 40 km. Dodatkowo, na obszarze tym znajdują się tysiące drzew i krzewów, liczne ogrody i parki, a także tereny rolnicze. Jest tam również zainstalowana infrastruktura rekreacyjna np. plac zabaw dla dzieci, skatepark, kioski, ścieżki rowerowe i punkty widokowe.

Korytarz Monsanto został zaprojektowany w latach 70-tych i był pierwszym z dziewięciu tego typu korytarzy w Lizbonie. Jest on niewątpliwie najważniejszym tego typu obszarem zielonym łączącym różne miejsca w Lizbonie. Przyczynia się do walki ze zmianami klimatu oraz do realizacji lizbońskiego lokalnego planu działania na rzecz bioróżnorodności. Strategia Lizbony zakłada, że do 2025 roku obszar zielony zostanie zwiększony do 25% całkowitej powierzchni miasta i rola korytarza Monsanto stanowi istotny element tego działania.



Na terenie lizbońskich „zielonych płuc” zostały utowarzone trzy stawy (Zdj. Eureca).

3. Miejskie rolnictwo. Szkoła EB Dom Luís da Cunha

Kolejna wizyta studyjna przedstawicieli konsorcjum Eureca odbyła się w publicznej szkole podstawowej Dom Luís da Cunha, nazwanej na cześć portugalskiego dyplomaty, współtwórcy traktatu tzw. Pokoju Utrechckiego z 1712 roku.

Szkołę określa się mianem szkoły ekologicznej, ponieważ na jej obszarze jest prowadzony wertykalny ogród hydroponiczny, horyzontalny ogród warzywny, obszar rolno-leśny i stacja kompostowania. Działanie to - o tytule „Ze szkoły do stołu” jest również wykorzystywane jako narzędzie pedagogiczne do podniesienia zainteresowania dzieci bioróżnorodnością oraz zrównoważoną produkcją żywności i odpowiedzialną konsumpcją. Nadrzędnym celem inicjatywy jest dbałość o środowisko, działania na rzecz dobrego samopoczucia społecznego, a także profilaktyka zdrowia fizycznego oraz psychicznego społeczności szkolnej poprzez promowanie zdrowej diety. Dodatkowo, produkty z tej uprawy są sprzedawane mieszkańcom okolicy.

Proces ten jest koordynowany przez dyrekcję szkoły i stowarzyszenie [Upfarming](#), którego misją jest promowanie wiedzy na temat żywienia, rozwoju społeczności lokalnej, ekologii partycypacyjnej poprzez wdrażanie holistycznych projektów rolnictwa miejskiego.



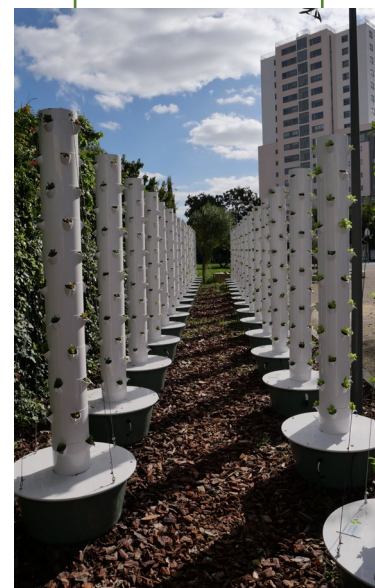
Wizyta studyjna w szkole EB Dom Luís da Cunha (Zdj. Eureca).

W trakcie wizyty Tiago Sá Gomes, prezes zarządu stowarzyszenia, wyjaśnił partnerom projektu Eureka szczegóły programu, którego celem jest stworzenie innowacyjnego ekosystemu produkcji żywności w mieście.

Jeśli chodzi o środowisko, uprawiamy żywność w niewielkiej odległości od miejsca, w którym będzie spożywana. Zmniejsza to potrzebę transportu, który przyczynia się do zanieczyszczenia powietrza i zwiększania ruchu drogowego. Zminimalizowanie dystansu dostaw przyczynia się również do zminimalizowania zużycia opakowań i ilości produkowanych odpadów żywnościowych. Jeśli chodzi o zdrowie, w dużej mierze zależne od jakości spożywanej żywności, Tiago Sá Gomes komentuje: "Roślina, gdy tylko zostanie zebrana, zaczyna tracić wartości odżywcze, więc skracając czas między zbiorem a konsumpcją, uzyskujemy większą wartość odżywczą warzyw". Jeśli chodzi o aspekt społeczny, „Upfarming” umożliwia ludziom obserwowanie i uczestniczenie w procesie uprawy żywności poprzez udział w warsztatach edukacyjnych.

„Upfarming” koordynuje innymi społecznymi projektami dotyczącymi ogrodów warzywnych w mieście, zarówno wertykalnymi i horyzontalnymi. W swojej produkcji stowarzyszenie wykorzystuje tylko ekologiczne metody upraw warzyw, naturalne nawozy i środki ochrony roślin oraz nigdy nie stosuje produktów modyfikowanych genetycznie. Tiago Sá Gomes podkreśla: „Nasze rośliny, nasiona, środki wspomagające uprawę i inne produkty kupujemy w miarę możliwości u portugalskich dostawców, zawsze szukamy lokalnych dostawców i partnerów”. Jeśli chodzi o zwalczanie szkodników, dodaje: „Kontrolujemy szkodniki i choroby za pomocą metod mechanicznych (np. płodozmian), biologicznych (np. biedronki) i naturalnych substancji (np. oleje roślinne)”.

Ogrody warzywne współzarządzane przez „Upfarming” stanowią tylko niewielką część ogrodów warzywnych, które powstały w mieście w ramach ekologicznego ruchu rewitalizacyjnego zapoczątkowanego przez Zieloną Stolicę Europy w Lizbonie. Pod koniec 2023 r. w Lizbonie istniało 21 ogrodów warzywnych i 3 gospodarstwa miejskie, zajmujące 16,4 ha powierzchni miasta oraz 70 małych ogrodów warzywnych w szkołach publicznych, których celem są działania edukacyjne i społeczne.



Hydrofoniczne uprawy wertykalne (Zdj. Eureka).

4. SEMINARIUM EKOLOGII MIEJSKIEJ W LIZBONIE

Jednym z elementów spotkania Eureca w Lizbonie było sympozjum z udziałem partnerów konsorcjum oraz portugalskich ekspertów w dziedzinie ekologii miejskiej. Dwuipółgodzinne sympozjum było otwarte dla publiczności i dotyczyło zagadnień z obszaru dobrych praktyk w ekologii miejskiej. W spotkaniu wzięło udział trzech ekspertów:

- Elisa Vilares, architekt, kierownik Wydziału Rozwoju Terytorium i Polityki Miejskiej w Dyrekcji Generalnej ds. Terytorium;
- Rui Franco, architekt, specjalista ds. rozwoju lokalnego, radny Rady Miejskiej Lizbony;
- Victor Vieira, inżynier środowiska, specjalista ds. gospodarki o obiegu zamkniętym w E-Nova - Lizbońskiej Agencji ds. Energii i Środowiska.

Elisa Vilares przedstawiła główne cechy planowania przestrzennego i polityki rozwoju w Portugalii, wskazując na czynniki i istniejące bariery w transformacji krajobrazowej. Ekspertka przedstawiła również Krajową Inicjatywę na Rzecz Miast o Obiegu Zamkniętym (*National Initiative for Circular Cities*) - rządowy program mający na celu wsparcie i wzmocnienie pozycji gmin i ich społeczności podczas przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym. Według zaprezentowanych danych, do inicjatywy przystąpiło już 28 gmin, które stworzyły 32 lokalne plany dotyczące gospodarki o obiegu zamkniętym z udziałem łącznie 600 podmiotów gospodarczych.



Dyskusja podczas seminarium (od lewej siedzą): Rui Franco, Elisa Vilares, Victor Vieira i Katarzyna Sztop-Rutkowska (Zdj. Eureca).

Kolejnym prelegentem był radny Rui Franco, który aktywnie działał jako członek Rady Miejskiej Lizbony w dwóch poprzednich kadencjach i był odpowiedzialny za obszary i dzielnice uczestniczące w programie priorytetowego rozwoju interwencji społecznej (obecnie jest radnym opozycyjnym). Rui Franco szczegółowo przedstawił przykład eko-sąsiedztwa Boavista (patrz 1.5. Eko-sąsiedztwa), które jego zdaniem jest kompleksowym podejściem do zrównoważonego rozwoju. Zdaniem Franco, projekt Boavista jest naukowo popartym przykładem udanego działania i jest on powielany w innych dzielnicach Lizbony. Model ten łączy w sobie kilka innowacyjnych i przyjaznych dla środowiska rozwiązań technologicznych, a jego zasadniczym filarem jest udział mieszkańców w planowaniu i konceptualizacji rozwiązań, które mają zostać wdrożone.

Trzeci mówca, Victor Vieira, wprowadził do dyskusji temat stosowania strategii gospodarki cyrkularnej w miastach w ramach transformacji klimatycznej. Podkreślił, że miasta, zajmując tylko 2% powierzchni lądowej, koncentrują ponad 50% ludności globu, odpowiadają za 85% globalnego produktu krajowego brutto, zużywają 75% zasobów naturalnych, produkują 50% odpadów i przyczyniają się do 60-80% emisji gazów cieplarnianych. Używając przykładu Lizbony, Vieira przedstawił zarys bieżących inicjatyw w zakresie gospodarki o obiegu zamkniętym w takich obszarach jak: energia, zarządzanie wodą, mobilność, zrównoważone budownictwo mieszkaniowe, przekształcania odpadów i systemy połączeń z obszarami wiejskimi w celu zapewnienia zrównoważonych dostaw żywności.

**Prezentacje zaproszonych gości: Rui Franco, Victor Vieira
i Elisa Vilares**

[Rui-Franco Boavista Eco-District ActionPlan Eureca 2023Nov08.pdf](#)

[Victor-Vieira Lisbon-CircularStrategies Eureca 2023Nov08.pdf](#)

[Elisa-Vilares DGT Eureca 2023Nov08.pdf](#)

PODSUMOWANIE

Podsumowując, wizyty studyjne oraz obserwacje, które odbyły się w ramach Europejskiej Akademii Ekologii Miejskiej (EURECA) osiągnęły swoje zamierzone cele. Partnerzy projektu, którzy udali się do Lizbony, mieli okazję pogłębić swoją wiedzę dotyczącą problematyki ekologicznej miasta oraz poznać szereg dobrych praktyk. Uczestnicy również zauważyli, że nadal istnieją problemy z zakresu ekologii, które wymagają rozwiązania. Niektóre z nich szczególnie pogorszyły się po 2020 r., czyli w roku w którym to Lizbona była Zieloną Stolicą Europy. Jednym z większych wyzwań jest na przykład zanieczyszczenie powietrza spowodowane ruchem samochodowym. Poprawa transportu publicznego (który jest częściowo bezpłatny) zwiększenie niezmechanizowanego transportu (rowery, hulajnogi) i zwiększenie liczby pojazdów elektrycznych wciąż nie wystarcza, aby zrekompensować emisje CO₂ z około 350 000 pojazdów, które codziennie wjeżdżają do Lizbony. Lokalizacja międzynarodowego lotniska na jednym z krańców miasta jest kolejnym źródłem zanieczyszczenia powietrza i hałasu. Statki wycieczkowe, które cumują w Lizbonie, są również istotnym źródłem zanieczyszczenia powietrza. Dodatkowo rosnąca masowa turystyka w Lizbonie ma także negatywny wpływ na środowisko. Niestety, mimo oczywistych konsekwencji, niewiele uwagi poświęca się ocenie tego wpływu, gdyż imperatyw ekonomicznego wzrostu często przysłania potrzebę działań na rzecz łagodzenia zmian klimatycznych i adaptacji do nich. Innym aspektem, który uczestnicy wizyt studyjnych oraz sympozjum mieli okazję wywnioskować w trakcie obserwacji i debat, była ścisła korelacja między środowiskiem a równością społeczną.



Sąsiedztwo w Lizbonie, gdzie realizowane są proekologiczne rozwiązania. (Zdj. Eureka).

Podziękowania

Przedstawione wizyty i seminarium były możliwe dzięki współpracy następujących podmiotów i osób: Rede DLBC Lisboa - Maria José Domingos, Ana Henriques, Nélia Ramos; Stowarzyszenie Mieszkańców Dzielnicy Padre Cruz - Elisete Andrade, Ruben Melo; Projekt Food Wave i Doobra - Inês Coimbra; Projekt Ciclopes - Catarina Miguel; Leśny Park Monsanto - Pedro Martins, Fernando Louro Alves; Lisbon Urban Information Center - Ana Marçal, Ana Pequeno; Upfarming - Tiago Sá Gomes; Elisa Vilares; Rui Franco; Victor Vieira.

